

КОРБОЗЕРОВА Ніна Миколаївна,
д-р філол. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-6045-669X
Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ

Поняття типології тлумачать у сучасному мовознавстві як вчення про тип мови, що вивчається методом зіставлення; як процес виявлення загальних ознак мов; як характеристика структури конкретної мови та принцип організації мовного матеріалу. Тому у задачі типології мов входить як виявлення спільних, ізоморфних, рис мов світу, загальних закономірностей, властивих різним мовам, мовних універсалій та можливостей їхніх реалізацій у конкретних мовах, а також виявлення аломорфних рис мов та створення типологічних класифікацій мов на підставі ізоморфних та аломорфних характеристик.

Тип мови являє собою стабільну сукупність основних рис мови, наявність або відсутність однієї певної риси обумовлює наявність або відсутність інших рис. На підставі виявлення основних рис конкретну мову відносять до певного мовного типу. Чистих мовних типів на практиці не існує. У структурі кожної мови переплітаються різноманітні риси різних типів. Так, наприклад, романські та германські мови за такою рисою, як наявність закінчень, можна віднести до групи флективних мов, а за наявності фіксованого порядку слів у реченні – до ізолюючого типу.

При порівняльному аналізі мов науковці послуговуються різними методами дослідження, серед яких існують традиційні та новітні методи. До традиційних методів належать порівняльно-історичний та порівняльно-типологічний. Метод типологічного аналізу, що належить до порівняльно-типологічного методу, дає змогу зіставляти споріднені та неспоріднені мови. Він орієнтується на співставлення елементів структури мов і підпорядковується принципам функціональної схожості, наприклад,

закінчення дієслів у першій особі множини у наказовому способі в італійській мові *-mo* (*Andiamo!*) та в українській мові *-мо* (*Вивчаймо!*).

На базі вже існуючих типологічних досліджень XX ст. виникла лінгвістика універсалій як теоретичний напрям, у якому на базі порівняння досліджуються загальні риси структур різних мов світу, а також зіставна типологія, у якій було запроваджено аналіз як близько і далеко споріднених, так і неспоріднених мов в синхронії та діяхронії. Лінгвістичні універсалії – це одне із найважливіших понять типології, оскільки являють собою риси, характерні або усім, або переважній кількості натуральних мов. Лінгвістична універсалія презентує собою ізоморфний спосіб вираження внутрішньо-системних співвідношень мовних елементів, які функціонують з великою частотністю у різних мовах світу. Виявлення мовних універсалій зумовлено декількома факторами, до найбільш важливих слід віднести: загальні закономірності функціонування мови як засобу комунікації, артикуляційну базу людини, співвідношення мови та мислення, мови та оточуючого середовища.

У цьому аспекті слід виділити найголовніші мовні універсалії, які мають всеохоплюючий характер, наприклад: розподіл звуків на голосні та приголосні, розподіл частин мови, у першу чергу на іменник та дієслово, виділення категорії однини та множини, існування слів однозначних та полісемантичних тощо. У залежності від рівнів мови універсалії розподіляються на фонетичні, граматичні та лексичні.

Важливим внеском у розвиток теорії лінгвістичних універсалій є виявлення синхронних та діяхронних універсалій. Так, синхронні універсалії мають описовий характер та зумовлюють типологію мови у синхронному плані, а діяхронні універсалії маніфестують загальні для декількох мов історичні зміни, які відбулися у мові.

Сучасна лінгвістична компаративістика характеризується стрімким розвитком завдяки використанню новітніх технологій та неухильному руху у напрямку вдосконалення і поглиблення комплексних методологічних підходів та прийомів до застосування новітніх наукових парадигм від генетичної та системно-структурної до комунікативно-функціональної та прагматичної. Головний принцип сучасної лінгвістичної компаративістики полягає у можливості проведення між собою зіставлення усіх мов світу, незалежно від їхніх структурних ознак, походження, етапу історичного розвитку та приналежності до певних класифікаційних груп. З іншого боку, до аналізу можуть залучатися одночасно мови у різних кількості.

У сучасну епоху глобалізації та розширення мовних і культурних контактів зростає зацікавленість мовознавців до проведення типологічних досліджень споріднених та неспоріднених мов, що дозволяє виявляти та уточнювати національну картину світу у будь-якій мові.

У сфері компаративних досліджень лінгвістика ХХІ ст. характеризується диференціацією різних спрямувань. Успішному проведенню порівняльного аналізу мов сприяє застосування традиційних методик: порівняльно-історичної, порівняльної, зіставної, типологічної, контрастивної, конфронтативної. Останнім часом до них можна додати і новітні продуктивні методи дослідження, а саме: типологію ареальну, таксономічну, комунікативно-функціональну, синхронну компаративістику, а також лінгвістичну прагматику, застосування яких розкриває широкі можливості при виявленні найбільш характерних схожостей та розрізень у мовній структурі.

Метою зіставного мовознавства ХХІ ст. є виявлення схожих та диференційних явищ мов для встановлення типологічних рис (зіставна лінгвістика) та у прикладних цілях (контрастивна лінгвістика). Дослідження мов різних груп на синхронному зрізі свідчить про те, що між деякими мовами існує ціла серія фонологічних, лексичних та граматичних як збігів, так і розбіжностей. Останнім часом починають чітко розмежовувати такі терміни, як зіставна та співставна лінгвістика, співставна та контрастивна лінгвістика, контрастивна та конфронтативна лінгвістика. Українські вчені провели ряд досліджень, спрямованих на остаточне визначення термінологічного апарату та розмежування цілей, об'єкту, мети, предмету, траєкторії і запровадження результатів дослідження при застосуванні різних методів дослідження.

Так, наприклад, співставний та типологічний аналіз дослідження мов має різний ступінь охоплення вивчення мовного явища. Лінгвістична типологія спрямована на встановлення мовного типу у різних мовах з метою їхньої подальшої класифікації. Стосовно співставної типології, то вона покликана лише порівнювати факти двох чи декількох мов з метою виявлення їхніх схожостей та розбіжностей. Ототожнення таких понять, як співставна та контрастивна лінгвістика, конфронтативна та контрастивна лінгвістика, є можливим на підставі виключно орієнтації дослідження. Використання конфронтативного методу дослідження має суто теоретичний характер, а використання контрастивного методу дослідження має практичне спрямування.

Мова як соціально-культурний феномен являє собою самодостатню, синергетичну систему, яка складається з таких одиниць, як звуки, слова та речення, і яка призначена у суспільстві виконувати надскладну функцію обміну думок між людьми.

Мови, незважаючи на їхнє різне походження та на приналежність до різних мовних систем, виявляють здатність зіставлятися між собою за різноманітними параметрами – фонологічними, лексичними, морфолого-синтаксичними, прагматичними, генетичними тощо. Ефективними та корисними у сучасній лінгвістиці вважаються, поряд з традиційними, поліпарадигмальний та таксономічний методи зіставлення.

Зовнішня схожість мов може бути як закономірною у результаті їхнього генетичного походження, так і випадковою у результаті різного роду мовних запозичень. У першому випадку, ступінь спорідненості або неспорідненості виявляється при застосуванні порівняльно-історичного методу мов, а у другому, – при використанні таксоно-зіставного методу дослідження. У першому випадку, порівнюються мови, які мають спільне генетичне походження, а у другому, порівнюються мови, що належать до різних мовних груп. У першому випадку, до аналізу залучаються мови в історичному аспекті дослідження, а у другому, аналізувати мови можна на будь-якому етапі їхнього розвитку.

У мовознавстві прийнято класифікувати мови за такими угрупованнями, як мовна сім'я, мовна гілка, група мов та сама мова. Базовою мовною структурою є сім'я мов, наприклад, індоевропейська, яка включає до свого складу романо-германські та балто-слов'янські мовні гілки, розповсюджені на території Західної та Східної Європи. Окремі мови однієї групи (наприклад, або романської, або слов'янської) виявляють схожі між собою риси, їх можна дослідити як у генетичному плані, так і у таксоно-зіставному. Мови різних груп або, навіть, різних мовних сімей з більшою ефективністю доцільно аналізувати лише у таксоно-зіставному аспекті. Мови у першому випадку виявляють близьку мовну схожість, а у другому випадку – далеку схожість або несхожість взагалі.

У разі проведення зіставного аналізу іспанської та української мов, ми стикаємося з тим, що обидві мови характеризуються своїм індоевропейським походженням, проте мають різну приналежність до мовних груп – до романської (у випадку іспанської мови) та до слов'янської (у випадку української мови). Тому обидві мови мають одночасно багато схожих характерних рис, у першу чергу щодо семантики і структури у

морфології та синтаксисі, а також численні несхожі риси фонологічного та лексичного характеру. Це переводить зазначені мови у розряд далеко споріднених мов.

На граматичному рівні генетично обумовленими і всебічно описаними у романських та слов'янських мовах є такі відмінні риси, як відсутність граматичної категорії відмінка і наявність артикля у романських мовах та, навпаки, відсутність артикля і наявність граматичного відмінка імені у слов'янських. Тим не менше, існує варіювання структурних схожих/несхожих рис у структурі іспанської та української мов.

Порівняння таксономічних рис та функційного навантаження окремих мовних одиниць однієї мови з мовними одиницями іншої дозволяє виявити ступінь схожості/відмінності мовного феномена, його мовного генотипу та генетичної моделі, за якою будується конкретна мова. Наприклад, дієвідмінювання дієслів у минулому часі в українській та іспанській мовах має схожості (категорії однини, множини, персони: *yo traduje/ellos tradujeron*, *я переклав/вони переклали*) та розбіжності (категорія роду: *él dibujaba/ella dibujaba* та *він малював/вона малювала*). Як видно, в обох мовах дієслово у минулому часі ізоморфно змінюється за числами та за персоною, а в українській мові аломорфно в однині відбуваються зміни також і за родом.

У сучасному мовознавстві існує цілий ряд загальнолінгвістичних прийомів та методів при проведенні порівняння мовних структур, кожен з яких має своїм головним завданням якнайглибше дослідити внутрішні закономірності мовної системи. Сучасні компаративісти розширюють об'єкт дослідження, останнім часом вони все частіше звертаються до мовленнєвого аспекту, що в решті решт сприяє виходу дослідження на комунікативний, прагматичний, когнітивний, лінгвокультурний та лінгвоетнічний рівень. Різноманітність методу міжмовного зіставлення свідчить про цінність та безперервний розвиток сучасних досліджень українських вчених у галузі лінгвістики, що безперечно сприятиме інтенсифікації процесу навчання іноземним мовам та поліпшенню у підготовці кваліфікованих перекладачів.

Використання зіставно-таксономічного методу дослідження дає можливість провести багатоаспектний аналіз на будь-якому мовному рівні та віднайти ізоморфні відтінки функціонально-семантичного та структурного плану при порівнянні мовних явищ у двох і більше мовах як на синхронному, так і на діахронному зрізах.